

STOEPPLANTJES ALBUM

*Zoek de stoepplantjes en
maak dit album compleet*

Inhoud

Inleiding	7
Stoeplantjes	9
Begin je verzameling stoeplantjes	10
Plantjes van de week: van madeliefje tot gehoornde klaverzuring	16
<i>Lente op de stoep</i>	41
Plantjes van de week: van paardenbloem tot gewone raket	42
<i>Zomer op de stoep</i>	69
Plantjes van de week: van duizendblad tot vingergras	70
<i>Herfst op de stoep</i>	97
Plantjes van de week: van straatliefdegras tot grote weegbree	98
<i>Winter op de stoep</i>	125
Laatste plantje van de week: gewoon varkensgras	126
Albums als reclame	129
Vereniging van Botanisch Kunstenaars Nederland	131
Burgerwetenschap	132
Herken je plant	135
Register op kunstenaar	138
Register op plantennaam	140
Verantwoording	143

Dit boek is opgedragen aan Jan van Os (1942–2021), voorbeeld en inspirator van vele botanisch kunstenaars.

Tekst © Hortus botanicus Leiden, 2022
Beeld © kunstenaars, 2022
(zie index pagina 138)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Redactie: Hortus botanicus Leiden, Hanneke Jelles, met dank aan Ton Gordijn, Thal Jonas, Piet Rieff, Wim Voortman en vele anderen

Illustratie voorzijde: kandelaartje (*Saxifraga tridactylites*), Esmée Winkel

Overige illustraties:
zie verantwoording pagina 143.

Vormgeving en opmaak:
Sander Pinkse Boekproductie

Deze uitgave verschijnt in het kader van het *citizen-science* project Stoeplantjes van de Hortus botanicus Leiden, dat mede mogelijk gemaakt wordt door het Dr. C.J. Vaillant Fonds, Fonds 1818, Gemeente Leiden, Stichting Elise Mathilde Fonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Vrienden van de Leidse Hortus, Universiteit Leiden, Van der Mandele Stichting en de Gravin van Bylandt Stichting. Met speciale dank aan het Hugo de Vries Fonds.

© 2022, **KNNV** Uitgeverij, Zeist
1e druk, 2022
ISBN 9789050118644
NUR 420
www.knnvuitgeverij.nl

Natuur ontdekken en beleven
KNNV Uitgeverij is de uitgever van informatieve boeken over natuur & duurzaamheid. Je vindt bij ons inspirerende boeken op het gebied van Groene Lifestyle, Kind & Natuur, Wildlife & Reizen, Filosofie & Wetenschap. Daarmee geeft de uitgeverij waardevolle kennis door aan een breed publiek. Zo dragen we bij aan de bescherming van de Nederlandse natuur en aan het plezier dat je eraan beleeft.

Inleiding

De Hortus botanicus Leiden is gesticht in 1590 en aangelegd in 1594. Om als oude tuin betekenis te houden is het belangrijk dat we onze passie voor planten – hun verscheidenheid en maatschappelijke betekenis – met zo veel mogelijk mensen delen. En dat we onze kennis en collectie op eigentijdse wijze up-to-date houden voor onderzoek en onderwijs, nieuwe kennis over planten doorgeven en ons bezighouden met het oplossen van problemen op het gebied van natuur en milieu. Niet alleen hier in Nederland, maar ook internationaal. Daar past het project ‘Stoepplantjes’ prachtig in. Sinds 2019 zet de Hortus zich in voor het stoepplantjesproject. Met steun van velen is dat project uitgegroeid van stoepkrijten tot *citizen science*-onderzoek, in heel Nederland en ook daarbuiten is er aandacht voor de stoepplantjes. De samenwerking met de Vereniging van Botanisch Kunstenaars Nederland is een hoogtepunt. Tientallen leden van deze vereniging hebben elk een of meer stoepplantjes afgebeeld. Het resultaat is ronduit geweldig:

tientallen prachtige portretten van de vaak ragfijne planten. De originele werken worden in 2022 en 2023 op verschillende plaatsen tentoongesteld. Dankzij dit verzamelalbum kunnen er nog veel meer mensen van genieten. Er zijn 52 stoepplantjes opgenomen, voor elke week van het jaar één.

Dit is geen boek voor in de kast. Hou het bij de hand, bewaar de plaatjes in een stevige map. En speur een jaar lang buiten naar de stoepplantjes in dit boek. Zie je er eentje voor het eerst in bloei, plak dan het plaatje op de juiste plaats. Zo maak je je eigen papieren herbarium, een botanische ontdekkingsreis door de vier seizoenen. We hopen dat het je ogen opent voor stoepplantjes en dat dit verzamelalbum een verslag van je botanische ontdekkingsreis wordt, waar je nog vaak met plezier op terug zult kijken.

Prof. dr. P.J.A. Keßler
Prefect Hortus botanicus Leiden
LUF professor

Stoepplantjes

Begin 2019 bestond het woord 'stoepplantjes' nog niet. Als je er nu op internet naar zoekt, levert dat meer dan 10.000 treffers op. De Leidse Hortus introduceerde de term 'stoepplantjes' om niet bij voorbaat een negatief stempel te drukken op het spontane groen op de stoep: onkruid. Sinds een aantal jaar spuiten gemeenten geen gif meer. Onkruid wordt weggeborsteld, weggebrand of met heet water verwijderd waar het in de weg staat. Er blijven daardoor meer planten staan op plaatsen waar ze niet in de weg staan. Mensen vinden onkruid slordig en velen storen zich eraan. Het project Stoepplantjes wil meer waardering kweken voor de wilde planten die tussen de stoeptegels

groeien. Die zijn nuttig: ze helpen de stad te verkoelen, ze bieden voedsel voor bestuivers en vogels en dragen bij aan de stedelijke biodiversiteit. Je ziet nu andere soorten dan een aantal jaren geleden: de nieuwe stoepplantjes zijn beter bestand tegen klimaatveranderingen. Het zijn meestal planten die tegen een stootje kunnen. Onderzoekende mensen van alle leeftijden mogen er best wat van plukken om ze beter te bekijken. Dat maakt stoepplantjes geschikt om te ontdekken hoe mooi en boeiend planten zijn. Iedereen met een nieuwsgierige geest kan meedoen met het onderzoek naar stoepplantjes en bijdragen aan echt wetenschappelijk onderzoek.

Begin je verzameling stoepplantjes

Je hebt een verzamelalbum in zwart-wit en de bijbehorende gekleurde plaatjes. Dat ze los zijn bijgeleverd heeft een bedoeling. Als je nu naar buiten gaat en een rondje loopt, kom je ongetwijfeld bloeiende stoepplantjes tegen. Zie je een plant voor het eerst in bloei, plak dan het plaatje in en noteer de datum en plaats. Veel plezier met verzamelen! Dit boek is niet bedoeld om planten op naam te brengen; tips daarover staan op bladzijde 135. Wel leer je kijken als een botanisch kunstenaar!

Akkerdistel (p. 84)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Akkermelkdistel (p. 112)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Bergbasterdwederik (p. 72)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Canadese fijnstraal (p. 86)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Duizendblad (p. 70)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gehoornde klaverzuring (p. 38)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gewone melkdistel (p. 92)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gewone raket (p. 66)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gewone reigersbek (p. 36)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gewoon biggenkruid (p. 100)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Gewoon varkensgras (p. 126)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Glad vingergras (p. 94)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Grote brandnetel (p. 116)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Grote weegbree (p. 122)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Harig knopkruid (p. 108)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Heermoes (p. 52)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Herderstasje (p. 18)
 [DATUM]
 [PLAATS]

Hertshoornweegbree (p. 102)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Hondsdrif (p. 54)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kandelaartje (p. 56)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kleefkruid (p. 110)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Klein kruiskruid (p. 22)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Klein streepzaad (p. 118)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kleine ooievaarsbek (p. 76)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kleine varkenskers (p. 60)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kleine veldkers (p. 24)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Klimopereprijs (p. 34)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Kluwenhoornbloem (p. 48)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Liggende vetmuur (p. 64)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Madeliefje (p. 16)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Muurfijnstraal (p. 74)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Muurpeper (p. 80)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Muursla (p. 78)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Paardenbloem (p. 42)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Paarse dovenetel (p. 32)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Robertskruid (p. 88)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Rode schijnspurrie (p. 114)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Schijfkamille (p. 120)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Smalle weegbree (p. 62)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Stinkende gouwe (p. 82)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Stijf straatliefdegras (p. 98)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Straatgras (p. 20)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Tuinwolfsmelk (p. 106)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Veldereprijs (p. 44)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Vijfvingerkruid (p. 90)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Vogelmuur (p. 28)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Vroegeling (p. 26)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Witte winterpostelein (p. 50)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Zachte ooievaarsbek (p. 58)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Zandhoornbloem (p. 30)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Zandraket (p. 46)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Zwarte nachtschade (p. 104)

..... [DATUM]

..... [PLAATS]

Grote weegbree – p. 122

Madeliefje

Bellis perennis

PLAATS

Het madeliefje is, afgezien van gras, de bekendste gazonplant en tevens een van de algemeenste planten van Nederland. Omdat het alleen bladrozetten vormt en geen stengelbladen heeft, moet de begroeiing rondom de plant laag en open blijven. Op die manier kan het madeliefje genoeg licht opvangen. Het kleine, taaie wortelstelsel past goed tussen tegels, al zie je de planten meer in het gazon langs de stoep. De soort groeit algemeen in heel Europa.

LEUK OM TE WETEN

Het madeliefje bloeit het hele jaar door, al is de bloei gering bij droogte of vorst. Vooral in mei bloeien ze veel, het plantje wordt daarom ook wel meizoentje genoemd. In Nederland kom je soms ontsnapte kweekvarianten tegen, bijvoorbeeld met gevulde bloemhoofdjes en fellere kleuren dan de wilde vorm.

OVER DE KUNSTENAAR

Ellen Riemens werkt het liefst met kleurpotlood, een enkele keer maakt ze een uitstapje naar grafiet of aquarel. Ze volgde in de loop van meer dan twintig jaar veel cursussen bij de Vereniging van Botanisch Kunstenaars Nederland, waarvan ze voorzitter is.

Plak hier het madeliefje

Illustratie Ellen Riemens

KIJKTIPS

- * Witte lintbloemen
- * Gele buisbloemen in het hartje
- * Elk buisbloempje heeft vijf meeldraden en een stamper
- * Behaarde stengel
- * Kruipende uitlopers

NOTITIES

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

GOED BEKEKEN

Het madeliefje vormt een rozet van heldergroene, spatelvormige blaadjes met een duidelijke nerv. Even speuren: de knoppen in sommige bladoksels kunnen uitgroeien tot nieuwe rozetten, zo verspreidt het madeliefje zich ook zonder zaad en maakt het zodes. De bloeiwijze (de samengestelde bloem) staat op één onbebladerde stengel.

FAMILIE

De bloeiwijze van het madeliefje verraad dat het een lid van de composietenfamilie is. De bloem kenmerkt zich door de vele mini-bloempjes. De lintbloemen dragen een wit 'kroonblaadje' en markeren de rand van de bloem. Ze zijn soms rood aangelopen aan de onderkant. Het gele midden van het hoofdje draagt buisbloempjes. Deze zijn zo genoemd omdat de stamper en de helmhokjes (stuifmeelproductie) binnen een buisje van gereduceerde kroonblaadjes zitten. Het hoofdje kan tot 2 cm breed worden.

Herderstasje

Capsella bursa-pastoris

NOTITIES

.....

.....

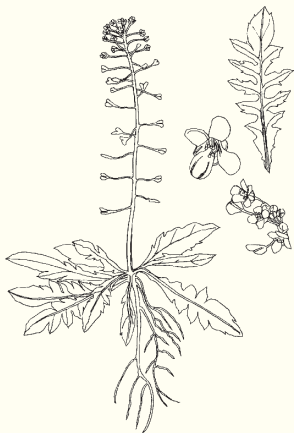
.....

.....

.....

.....

.....

GOED BEKEKEN

Meestal zijn er bloemknoppen, bloemen en vruchten tegelijk. ‘Ik heb mijn schilderijtje op ware grootte geschilderd met aquarelverf,’ vertelt Marianne. ‘Klein en fijn.’

De witte bloempjes schilderen met de kelkblaadjes erbij was een ware uitdaging. Zeker omdat ze ook nog met elkaar boven aan het steeltje zijn gegroepeerd.’

FAMILIE

‘Het leukste van de plant zijn natuurlijk de vruchtjes,’ vindt Marianne. Daar valt nog iets aan te ontdekken: als de zijkant van het vruchtje eraf zijn gevallen, blijft er een vliesje over, als een ‘mini-judaspenning’. De vruchtjes worden bij de familie van kruisbloemigen hauwtjes genoemd. Die hauwtjes hebben meestal een tussenschot waar de zaadjes aan vastzitten. Wanneer de hauwtjes ouder worden en uitdrogen, barsten de vruchtjes meestal langs het schot open om de zaadjes vrij te laten.

PLAATS

Op een voedselrijke standplaats wordt het herderstasje een grote plant met weinig blad op de grond. Op arme grond is er wel een flinke wortelrozet. Herderstasje is een echte cultuurvolger, het groeit eigenlijk overal waar enige menselijke activiteit is.

LEUK OM TE WETEN

De smaak van herderstasje lijkt wat op die van broccoli. Jonge blaadjes smaken pittig in pesto of sla.

OVER DE KUNSTENAAR

Marianne Verschoor: ‘Het gewone is niet gewoon, maar van even uitzonderlijke schoonheid als het ongewone, is mijn leus. Door het schilderen van planten leer je ze goed kennen en dan valt je oog regelmatig op de prachtigste details. Zo ook met het herderstasje. Het stond in groten getale bij ons op de dijk, maar helaas kwam er een maaier die de planten tot op het zand afmaaide. Gelukkig, al gauw stonden er weer een paar.’ Omdat de plant door de vruchtjes zeer herkenbaar is, heeft Marianne de rozet weggelaten. ‘Te ingewikkeld door de afmeting. Voor mij is het herderstasje een heerlijk plantje, dat door z’n prachtige silhouet niet gemist mag en kan worden.’

Plak hier het herderstasje

Illustratie Marianne Verschoor

KIJKTIPS

- * Vier witte kroonblaadjes
- * Kruisbloemige
- * Driehoekig vruchtje met ingesneden top
- * Kleppen vruchtje haaks op het tussenschot
- * Er blijft een vliezig tussenschot achter na afvallen kleppen

Straatgras

Poa annua

NOTITIES

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

GOED BEKEKEN

Klein plat gras, de punt van het blad heeft een kanovorm. Misschien zie je de uitlopers waarmee het een nieuwe generatie voort kan brengen. Laagblijvend gras, vaak frisgroen van kleur. Bij droogte wordt het gauw geel. De bloeipluim heeft horizontaal afstaande of naar beneden gerichte takken die naar één kant gekeerd zijn.

FAMILIE

Straatgras is een van de ongeveer vijfhonderd soorten beemdgras, een van de geslachten uit de grasenfamilie. Beemdgrassen hebben een onbehaarde stengel en bladeren, ze bloeien met rijkbloemige open pluimen.

PLAATS

Het meest voorkomende gras in de stad. Pionier van open, vochtige, voedselrijke plaatsen. Een 'tred-plant', je kunt er gerust overheen lopen zonder dat straatgras het begeeft. In een paar weken kan straatgras van zaadje tot volwassen

plant uitgroeien. Het hele jaar door kan het bloeiende frisgroene grasje gevonden worden.

LEUK OM TE WETEN

Straatgras ontstond uit een kruising tussen een grassoort in het Middellandse Zeegebied en een grassoort uit de bergen.

Het is een superoverlever: het groeit in alle werelddelen en op de gekste plaatsen.

De beroemde natuurschrijver Jac. P. Thijsse vond 'straatgras' een denigrerende naam, hij noemde het liever 'klein beemdgras'.

Mussen zijn dol op de zaadjes.

OVER DE KUNSTENAAR

Marianne van der Stee heeft een opleiding als bloemist gevolgd en daarna een aantal jaren in een bloemisterij gewerkt. Ze gebruikte voor het straatgras de aquareltechniek, soms gecombineerd met potlood. Haar keuze viel op straatgras, omdat dat overal te vinden is. Een lastig plantje om te tekenen omdat alles zo klein is, vindt Marianne. Bij het tekenen ontdekte ze weinig nieuws doordat ze net de Basis cursus flora online bij Floron gevolgd had. Mariannes advies: 'Kijk nog beter op de grond naar al het kleine spul.'

Plak hier het straatgras

Illustratie

Marianne van der Stee

KIJKTIPS

- * Lichtgroen blad
- * Blad heeft een gootje bovenaan in het midden
- * Ronde stengel
- * Kleurt gauw geel bij droogte
- * Bloeiwijze is een pluim

Klein kruiskruid

Senecio vulgaris

NOTITIES

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

GOED BEKEKEN

Elke dag van het jaar staat er wel ergens klein kruiskruid in bloei. Op een schraal plekje blijft de plant heel klein, maar staat het op een gunstige plaats, dan wordt het wel dertig centimeter hoog. Het bloemhoofdje is compact, vaak is een aantal bloemhoofdjes hangend. De omwindselblaadjes (de groene blaadjes aan de buitenkant) hebben vaak een zwart puntje – het exemplaar dat Jacomien van Andel tekende had die puntjes niet.

FAMILIE

Zo'n 2000 plantensoorten behoren net als klein kruiskruid tot het geslacht kruiskruid (*Senecio*), daarmee is het het grootste plantengeslacht dat bestaat. Net als paardenbloem en klein hoefblad behoort het tot de composietenfamilie. En net als de paardenbloem maakt het witte pluizenbollen vol zaad, alleen kleiner en de pluusjes staan niet op een steeltje.

PLAATS

Klein kruiskruid komt heel veel voor en vraagt weinig van z'n omgeving: een beetje grond tussen de stoeptegels is al voldoende. Ook bloembakken of muren vindt de plant al genoeg om te wortelen. Het kan een paar generaties per jaar vormen.

LEUK OM TE WETEN

Er zijn heel wat insecten die graag klein kruiskruid bezoeken. Misschien zie je op een mooie zomerdag wat bezoekers langskomen.

OVER DE KUNSTENAAR

Jacomien van Andel is een van de oprichters van de Vereniging van Botanisch Kunstenaars Nederland. Ze geeft cursussen en werkt vanuit haar atelier 'De Blauwe Regen'. 'Botanisch tekenen vergt geduld, precisie en tijd,' schrijft ze. 'Dat spreekt mij aan. Daarnaast hou ik van planten en bloemen. Die vormen samen met het plezier in tuinieren een voortdurende bron van inspiratie en ontspanning. In de botanische afbeelding van een plant kan ik mijn voorkeur voor gedetailleerd tekenen en aandacht voor de fascinerende schoonheid van individuele planten en bloemen een plaats geven.'

Plak hier het klein kruiskruid

Illustratie Jacomien van Andel

KIJKTIPS

- * Omwindselblaadjes vaak met zwarte top – soms niet, zoals op dit plaatje
- * Getande of gelobde bladrand
- * Blad zonder steel
- * Vrijwel alleen buisbloemen
- * Veel vruchtpluis

Vogelmuur (*Stellaria media*)
NETTIE WILDEROM

Zandhoornbloem
(*Cerastium semidecandrum*)
MARIANNE VAN DER STEE

Paarse dovenetel
(*Lamium purpureum*)
MARGRIET HONINGH

Klimopereprijs (*Veronica hederifolia*)
JANNEKE VAN LAAR-HUIJSER

Gewone reigersbek
(*Erodium cicutarium*)
MARIANNE VAN DER STEE

Gehoornde klaverzuring
(*Oxalis corniculata*)
MARTINE OOSTEROM